

MARIOLA SZYMCZAK-ROZLACH*

Moda językowa. Zmiany leksykalne po roku 1989 w ujęciu komparatywnym słowacko-polskim

SZYMCZAK-ROZLACH, M.: Language fashion. Lexical changes after 1989 in Slovak and Polish. Comparative studies. *Slavica Slovaca*, 55, 2020, No 2, pp. 171-178 (Bratislava).

My observations concern on linguistic fashion and the accompanying phenomenon, which is snobbery, in the context of changes within the lexical system of Slovak and Polish languages after 1989, when the socio-political breakthrough and the fall of the communist dictatorship in former Czechoslovakia took place. Linguistic fashion, although ephemeral, caused significant shifts and changes in both the verbal and semantic structure of the language. Similar processes and tendencies characterized the language situation in Poland and Slovakia: the tendency to intellectualization and terminologisation, democratization and determinologisation, and above all the internationalization of the Slovak and Polish lexical system.

Lexical changes, Slovak and Polish, linguistic fashion, internationalization of the Slovak and Polish lexical system.

Moje obserwacje dotyczą mody językowej w kontekście zmian zachodzących w obrębie systemu leksykalnego języka słowackiego i języka polskiego po roku 1989, kiedy to nastąpił przełom społeczno-polityczny i upadek dyktatury komunistycznej w ówczesnej Czechosłowacji. Podobne zmiany leksykalne występują także w pozostałych krajach słowiańskich.

Niniejsze rozważania mają raczej charakter sondy, jednak skłoniły mnie do przyjrzenia się tej problematyce po 30 latach od odzyskania przez kraje słowiańskie wolności i niezależności ideologicznej. Pragnę zaznaczyć, że dotyczą jedynie wybranej leksyki, bez uwzględnienia zmian w obrębie frazeologii. Ogromny wpływ tych zmian jest widoczny w funkcjonowaniu interesującej leksyki w nowej już rzeczywistości, zdominowanej przede wszystkim przez kulturę zachodnią i silną ekspansję angloamerykańską. Należy wyraźnie zaznaczyć, że u podstaw tych wszystkich przeobrażeń leksykalnych tkwią procesy społeczno-kulturowe i polityczne, które zawładnęły językiem słowackim i językiem polskim po roku 1989. Warto jednak podkreślić, że sytuacja języka słowackiego było zgoła odmienna od polszczyzny, ze względu na to, że język słowacki funkcjonował w ówczesnej Czechosłowacji obok języka czeskiego w tzw. modelu semikomunikacji, w którym Czesi porozumiewali się po czesku, a Słowacy po słowacku. Mimo takiego modelu komunikacji sytuację językową w Polsce i na Słowacji charakteryzowały podobne procesy i tendencje, wśród których należy wymienić następujące: tendencję do intelektualizacji i terminologizacji, w odmianie oficjalnej języka słowackiego proces multiwerbizacji oraz do demokratyzacji i determinologizacji, ujawniającej się w dominacji kategorii potoczności (uniwverbizacja, tendencja do skrótu). Ponadto niezwykle istotną rolę odgrywa internacjonalizacja słownictwa poprzez wzmożony wpływ angielszczyzny na słownictwo także pozostałych języków słowiańskich; uintensywnienie tego procesu wyraża się w szybkiej adaptacji słowotwórczej wyrazów obcych, konkurencji typów rodzimych i obcych oraz powstawaniu derywatów hybrydalnych.

Wśród innych procesów obserwujemy zanik i restrukturyzację istniejących nazw, dostosowanie ich do nowych potrzeb komunikacyjnych, a także dominację leksyki abstrakcyjnej, dotyczącej

* Dr hab. Mariola Szymczak-Rozlach, prof. UŚ, Dyrektor kierunku studiów Wydziału Humanistycznego filologia rosyjska, filologia słowiańska. 41-200 Sosnowiec, ul. Grota-Roweckiego 5, Polska. e-mail: mariola.szymczak-rozlach@us.edu.pl.

zwłaszcza leksemów przymiotnikowych i czasownikowych, a związanej z antropocentrycznym pojmowaniem systemu słowotwórczego a także produktywności kompozycji. Pewne wyraźne tendencje do intelektualizacji języka słowackiego i języka polskiego, a także do jego demokratyzacji, spowodowały, że wzrosło zapotrzebowanie na nowe nominacje, na konieczność nazwania nowych zjawisk, profesji czy czynności, za pośrednictwem właściwych leksemów czasownikowych, rzeczownikowych czy przymiotnikowych. Nowe nominacje dotyczyły w przeważającej mierze następujących kręgów tematycznych: ekonomii, polityki i władzy, służby zdrowia, a także sfery kultury oraz nowych technologii. W języku polskim natomiast przeważała stale rosnąca tendencja do internacjonalizacji polskiego systemu leksykalnego poprzez przejmowanie gotowych struktur i ich interpretację słowotwórczą w polszczyźnie (por. K. Waszakowa).¹

Głębokie przemiany o których mowa, we wszystkich niemal sferach życia, w tym też w obyczajach komunikacyjnych stanowiły od dawna przedmiot wieloaspektowych badań i opisów. Nie jest to oczywiście pierwsza refleksja badaczy na temat leksykalnych zmian językowych. Nie sposób też przytoczyć całej literatury językoznawczej na ten temat, warto natomiast podkreślić zasługi m.in. takich badaczy słowackich, jak.: Kláry Buzássyovej, Jana Bosáka, Jana Horeckiego, czy Juraja Dolníka² oraz polskich językoznawców, min.: Kazimierza Ożoga, Jana Miodka, Walerego Pisarka i Haliny Zgółkowej, czy Stanisława Bąby i Bogdana Walczaka.³ Wymienione prace charakteryzują pojedyncze leksemy, czy też zbiory modnych w danym okresie wyrazów i wyrażeń. Uświadamiają, tym samym, jak zmienne bywają nowe językowe fascynacje szczególnie obcością, co uwidacznia się w zjawisku nagminnego przejmowania obcych jednostek, zapożyczania gotowych struktur, celem nominacji – potrzeby nazwania nowej rzeczywistości, czy nowych zjawisk. Ponadto wyrazy nadużywane odzwierciedlają i wskazują na postawy i wartości uznawane przez mówiących za pożądane. Za szczególnie ważny czynnik owych przeobrażeń uważa się rozwój kultury masowej oraz Internetu.

Gwałtowne przemiany społeczne i kulturowe na świecie i w Polsce znalazły bowiem swoje odbicie zarówno w języku, jak – przede wszystkim – w sposobie jego użycia, w nowych różnorodnych formach komunikacji. Najwyraźniej zmiany były widoczne w języku mediów. Jak słusznie zauważył S. Ondrejovič, po 1989 roku zniknęły leksemy puste semantyczne typu *strana, vláda, reálny socializmus, socialistické vlastenectvo*, a także wyrażenia związane ze starą ideologią reżimową, kluczowe dla wcześniejszej publicystyki, np. *bratská pomoc, čelom k masám, po stranickéj linii*.⁴ Lawinowy przyrost neologizmów i neosemantyzmów był związany z jednej strony z potrzebami nominacyjnymi, a z drugiej wynikał z chęci wyrażenia ekspresji. Jednak najbardziej charakterystyczną cechą wydaje się stale rosnąca tendencja do internacjonalizacji polskiego i słowackiego systemu leksykalnego.

Postęp technologii informacyjnych stworzył nowe możliwości badań, dał też asumpt do obserwacji i analizy zjawisk językowych na skalę wcześniej nie spotykaną. Wszystkie te procesy przyczyniły się do wzrostu wyrazów modnych, zwłaszcza tych zapożyczonych. W słowackiej i polskiej lingwistyce funkcjonują rozmaite terminy na funkcjonowanie wyrazów modnych, tzw. wyrazów natrętnych, o krótkiej żywotności.

¹ Waszakowa, K.: Dynamika zmian w zasobie leksykalnym. In: Poradnik językowy, 3/1995, s. 3-11.

² Bosák, J. – Buzássyová K. – Horecký, J.: Dynamika slovnej zásoby súčasnej slovenčiny, Bratislava: Veda, 1989; Dolník, J.: Lexikológia. Bratislava: UK, 2003.

³ Ożóg, K.: Wyrazy modne i nadużywane w polszczyźnie lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych XX wieku. In: Mazur, J. (ed.): Słownictwo współczesnej polszczyzny w okresie przemian. Lublin: UMCS, 2000, s. 87-94; Miodek, J.: Jaka jesteś polszczyzno? Wrocław: Towarzystwo Przyjaciół Polonistyki, 1996; Mycawka, M.: Wyrazy modne w świetle kultury języka. In: Pisarek, W. – Zgółkowa, H. (red.): Kultura języka dziś. Poznań, 1995, s. 108-119; Bąba, S. – Walczak, B.: Na końcu języka. Poradnik leksykalno-gramatyczny. Poznań, 1992, s. 14-15.

⁴ Ondrejovič, S.: Jazyk „totalitný” a „posttotalitný” (na materiáli slovenskej tlače po roku 1989). In: Ondrejovič, S. (ed.): Jazyk, veda o jazyku, societa. Sociolingvisticke etudy. Bratislava: Veda, 2008, s. 162.

Zarówno w polskiej i słowackiej lingwistyce funkcjonuje termin **efemeryda (slc. slovo-kométa)**.⁵ Modne mogą być wyrazy i wyrażenia obce, zapożyczenia, konstrukcje gramatyczne, a także cytaty. Warto to nawiązać do obserwacji i refleksji podjętych przez Klarę Buzássyovą, która w rozległym swoim studium prowadziła badania w zakresie takich wyrazów o krótkiej żywotności. Buzássyová wyraźnie zaznacza, że w dostępnych słownikach języka słowackiego oraz *Encyklopédii jazykovedy* nie odnotowujemy zestawienia przymiotnika *efemérny* z rzeczownikiem *slovo*.⁶ Klára Buzássyová odwołuje się do funkcjonującego terminu w tradycji moskiewskiej lingwistyki, gdzie stosowany jest rosyjski ekwiwalent: *slovo-pod'onka-slovo odnodnevka* w znaczeniu wyrazu o krótkotrwałej żywotności. Autorka artykułu dalej konstatuje, że termin *efemérne slovo* może być traktowany jako swego rodzaju *autorski okazjonalizm*.⁷ Ponadto wyrazy i wyrażenia o krótkotrwałej karierze traktuje się w języku słowackim jako slc. *príležitostné slová*.⁸

Wśród jednostek leksykalnych wymienia przede wszystkim leksemy z dziedziny polityki, cytując nie tylko pojedyncze wyrazy, ale i wyrażenia metaforyczne, np. *agitácia, studená vojna, železná opona, demokracia, czy berlínsky múr*. Taką interesującą konstrukcją, z okresu przełomu, o której nadmieniła Buzássyová było wyrażenie *babky demokratky*, funkcjonujące jako rodzaj metafory, w następującym zwrocie: *nechat' rozhodovat' babky demokratky* (zwrot funkcjonujący za czasów krótkiej władzy premiera Słowacji J. Moravčíka).⁹ Powstał w języku przeciwników politycznych V. Mečiara jako forma żartobliwa, oznaczająca: *'hanlivé označenie (vekovo starších) prívrženkyň tohto politika*. Odnotował on wysoką frekwencję w 1992 roku, jednak jako nazwa epizodyczna, funkcjonująca w rejestrze publicystycznym.

Wśród innych przykładów po 1989 i w 1990 roku można zarejestrować przykład werbalnego substantiwa: *odklínanie*, utworzonego od czasownika *odklínať*, w następującym znaczeniu: *'zbavovanie istých oblastí predchádzajúceho tabuizovania, odtabuizovanie – odklínanie občanov- 'prebudenie ich z nečinnosti, ľahostajnosti k verejným veciam'*. Inną zawrotną karierę w listopadzie 1989 roku zrobił leksem *konsenzus* o znaczeniu: *súhlas, povolenie*. Jest to wyraz o charakterze książkowym, funkcjonuje też w terminologii prawniczej. W przypadku cytowanych tu leksemów, można mówić o tzw. „boomie” tych jednostek.

Pojęcie wyrazów modnych związane jest także z funkcjonowaniem neologizmów w języku. Jak zaznacza Juraj Dolník: *Módnosť sa, ako vieme, prejavuje v krátkodobom prudkom náraste textovej frekvencie danej jednotky v istej komunikačnej sfére. A práve vysoká frekvencia nového slova, ale aj neosémantizmu, nového významu jestvujúceho slova, ba aj nových viacсловných pomenovaní z jestvujúcich lexikálnych jednotiek jazyka, čo prispieva k umorovaniu príznaku novosti*.¹⁰

Dolník podkreśla, że wyraz modny jest często nadużywany i staje się bardzo szybko językowym natrętem, wypierając słowa kontekstowo i znaczeniowo ustabilizowane. Przykładem jest tu czasownik *mapovať*, który ma pierwotne znaczenie: *vykonávať činnosti súvisiace so zhotovovaním máp; 'zachytávať' na mape: m. zemský povrch; m-nie nárečových javov*, natomiast funkcjonuje zupełnie w innym znaczeniu przenośnym, jako wyraz modny, w takich zwrotach, jak.: *m. situácii* w znaczeniu: *'zistiťovať'*. Bardziej odpowiednie są ekwiwalenty tego wyrazu, takie jak: *skúmať, zistiťovať, sledovať, pozorovať, czy sondovať*. Podobnie jest z rzeczownikiem *parketa*, zarezerwowanym dla terminologii sportowej, tymczasem leksem ten zawędrował do języka ogólnego i funkcjonuje w nim,

⁵ Findra, J.: Jazyk, reč, človek. Bratislava, 1998, s. 43-51.

⁶ Mistrík, J. (ed.): Encyklopédia jazykovedy. Bratislava: Obzor, 1993.

⁷ Buzássyová, K.: Jazyk a spoločnosť: krátká kariéra niektorých slov a významov slov. Príspevok k vymedzeniu pojmu efemérne slovo. In: Mislovičová, S. (ed): Jazyk a jazykoveda v pohybe. Bratislava: Veda, 2008, s. 169.

⁸ Buzássyová, K.: Jazyk a spoločnosť, c. d., s. 246.

⁹ Buzássyová, K.: Jazyk a spoločnosť, c. d., s. 252.

¹⁰ Dolník, J.: Lexikológia. Bratislava: UK, 2003, s. 197.

w następującym kontekście: *to je jeho parketa*, a można przecież użyć innych bardziej właściwych leksemów, takich, jak: *oblast', odbor, sféra*, podobnie leksem *región – kraj, oblast', územie, okres*.

Ta wędrówka wyrazów z jednej warstwy do drugiej, z języka specjalistycznego do języka oficjalnego jest rzeczą naturalną w systemie leksykalnym danego języka. Wynika z otwartości systemu leksykalnego, a na przestrzeni ostatniego półwiecza duży stopień dynamiczności tego systemu zależała przede wszystkim od czynników pozajęzykowych. Słowa wędrują, zmieniają swoje pierwotne znaczenie, funkcjonują jednocześnie w kilku polach tematycznych, w różnych jego odmianach. Chęć wyrażenia owego stosunku do otaczającej rzeczywistości, a nie tylko jej nazwanie jest nader często powodem powstawania nowych nazw, (np. powstanie czasownikowych formacji: *digitalizovať, navigovať, nanominovať, rekultivovať*, itp.).

Problematyka mody językowej i wyrazów modnych znalazła się również w centrum zainteresowań wielu polskich lingwistów (por. s. 5). Moda według *Wielkiego Słownika Języka Polskiego*¹¹ jest to 'styl ubierania, stroje czy popularność czegoś'. Do tej definicji słownikowej trzeba dodać pojęcie języka, moda bowiem obejmuje także słowa, ich połączenia oraz cząstki słowotwórcze. Jak wykazują polscy badacze, wyrazy, czy wyrażenia stają się modne wówczas, gdy są używane częściej niż zwykle, a ich użycie nie jest uzasadnione potrzebami komunikacyjnymi. Wyrazy modne wydają się użytkownikom języka lepsze, ładniejsze, oryginalniejsze, atrakcyjniejsze od innych. Sygnalizują w ich mniemaniu przynależność do określonego środowiska lub do jakiejś pożądanej „grupy wtajemniczenia”. Moda językowa jak twierdzi Kazimierz Ożóg: *to kategoria trudna do zdefiniowania ze względu na różne uwarunkowania odnoszące się do zachowań członków grupy, którzy w kontaktach używają określonych form, ponieważ są dla nich elementami prestiżu, naśladownictwa, jak również przyzwyczajen słownych*.¹²

Wreszcie moda językowa jest określana jako moda w języku, maniera językowa, snobizm językowy, „natręty językowe” i elementy modne w języku. Takie sformułowania pojawiają się bardzo często przy opisywaniu współczesnego słownictwa. Dotyczy to przede wszystkim wyrazów obcych, anglicyzmów, których ekspansja w obu językach, w niektórych dziedzinach oraz wśród młodzieży zwłaszcza po 1989 roku była tak silna, że istniały obawy, czy angielszczyzna nie zagrozi systemowi języka polskiego i jego pozycji w funkcjonowaniu w życiu społecznym. Bezkrzytycznie przejmowano zachodnie, a zwłaszcza amerykańskie wzorce we wszystkich dziedzinach kultury. Tzw. przymusowa sowietyzacja została zastąpiona dobrowolną europeizacją i amerykańizacją.

Po 1989 roku taką furorę robi przymiotnik *zachodni*, który pojawia się w s frazeologizowanych połączeniach, np. *zachodni styl, zachodnia marka, zachodni sprzęt elektroniczny*. Ten przymiotnik też chętnie zastępowany jest przez *amerykański*, np. *amerykański samochód*, w znaczeniu 'bardzo dobry, najlepszy samochód'. Moda na obce wpływy uwidacznia się wśród funkcjonujących w polszczyźnie takich leksemów, jak: *dealer, lobby, marketing, bestseller, biznes-plan, serwować*, itp.

Z kolei język słowacki okazuje się językiem relatywnie otwartym na przejmowanie obcych leksemów, zwłaszcza internacjonalizmów z elementami greckimi i łacińskimi, co jest związane z tym, że łacina utrzymywała się właśnie najdłużej na Słowacji, właśnie w funkcji języka urzędowego. Stąd wiele w języku słowackim starszych zapożyczeń z łaciny i nowych internacjonalizmów, które pod wpływem angielszczyzny uzyskały swoje zmodyfikowane znaczenia. Ponadto należy nadmienić, iż w języku słowackim w zapożyczaniu obowiązywała zasada funkcjonalności. Jedyne, to co funkcjonalne w języku może być zapożyczone, to co stwarza sytuacja komunikacyjna. Świadczą o tym dobitne słowa Kláry Buzássyovej: *optimálna miera preberania slov z iných jazykov (vrátane prevzatí interna-*

¹¹ Wielki Słownik Języka Polskiego: https://www.wsjp.pl/do_druku.php?id_hasla=6066&id_znaczenia=0 [16.09.2020]

¹² Ożóg, K.: *Mody w języku a mody kulturowe*. In: Wojtczuk, K. (ed): *Moda jako problem lingwistyczny*. Siedlce: Akademia Podlaska, 2002.

cionálneho charakteru) sa utvára v komunikácii. Aj normálna miera etnodiferenciačného sebavedomia spočíva v neustálom vyrovnávanísa jazykového spoločenstva s cudzojazyčnými inováciami.¹³

Wśród modnych wyrazów są również hybrydy językowe, (o których już była mowa), będące przejawem konkurencyjności, co wpływa znacząco na zmiany wewnątrzsystemowe w języku. Jedną z cech charakterystycznych dla języka słowackiego po 1989 roku jest właśnie tendencja do konkurencji nazwy rodzimej i obcej. Zwiększa się tym samym produkcja istniejących modeli słowotwórczych, w których m.in. obserwujemy wyraźną tendencję konkurencji form rodzimych i obcych, np. w języku słowackim *dovoz/import, vývoz/export, ústav/inštitút*. Obok rodzimego obcy ekwiwalent wchodzi w relacje synonimii leksykalnej, np.: *aktualizácia/aktualizovanie, aktivácia/aktivovanie*.

Są też takie obce leksemy, które funkcjonują w języku słowackim, ponieważ rodzime się nie przyjęły, stąd konieczne ich funkcjonowanie w języku słowackim, np: *bilbord, modem, manažér, blog, blogér itp.* W konkurencji słownictwa rodzimego i obcego należałoby też wziąć pod uwagę proces odradzania się lekсыki w ramach rozwoju możliwości leksykalnych i słowotwórczych języka. Oznacza to nie tylko konkurencję pomiędzy nazwą rodzimą i obcą, lecz także zmiany wśród nazw konkurujących, np. funkcjonujący jako konkurencyjny wobec nazwy rodzimej, termin pochodzenia obcego w wyniku ewaluacji może być wyparty/zastąpiony przez termin nowszy również pochodzenia obcego bardziej adekwatny, lub po prostu „modnego pochodzenia”, np. *glotodidaktika* zastąpiony przez *lingvodidaktika*, a nawet kalką z j. angielskiego *jazyková akvizícia*.

Jednym z czynników pozajęzykowych sprzyjających zastępowaniu słownictwa rodzimego – obcym uważa się właśnie za modę językową, jak również względy umownie określane jako prestiżowe, stąd przyjęte są nazwy obce, np.: *croissant, lasagna, okej* oraz *portal*. Według niektórych użytkowników języka do dobrego tonu należy podkreślanie obycia w świecie albo znajomość języków obcych, ponieważ wiąże się to z wartościowaną w wielu kręgach dodatnio konotacją cudzoziemskości. Tu wyraźnie widać, że moda językowa może być przejawem snobizmu, zwłaszcza tam, gdzie nadużywamy elementów obcych, zwłaszcza angielskich, w miejscu niepożądanym, wówczas mówimy o używaniu takich elementów języka, które są uznawane za natrętne. Dziś by się odnaleźć w grupie ludzi uchodzących za nowoczesnych, by mówiąc modnymi słowami – *być na topie, trendy super, cool* trzeba używać obcych wyrażen, mających tzw. charakter prestiżowy¹⁴ – stąd w języku słowackim, podobnie jak w polskim chętnie stosuje się zastępniki-eufemizmy, takie jak: *manager ľudských zdrojov* zamiast *vedúci personálneho oddelenia*, pol. *menadżer zasobów ludzkich*.

Najwięcej jest leksemów obcych, które często zastępują formy rodzime. Są to głównie rzeczowniki, a wśród nich niezwykle popularny i modny leksem *líder* zamiast tradycyjnego rodzimego pojęcia *vodca* 'vedúca osobnosť, vodca, predseda strany'. W okresie kampanii przedwyborczych leksem *líder* cieszył się niezwykle uznaniem i popularnością, podobnie leksem *senior, seniorka* zamiast rodzimych *dôchodca, dôchodkyňa*. Ekspansja anglicyzmów przyczyniła się do tego, iż chętniej posługiwano się terminologią obcą niż pojęciem rodzimym. Należy jednak podkreślić, że w języku słowackim inaczej niż w języku polskim panuje wyraźna tendencja do adaptacji wyrazów obcych pod względem morfologicznym, fleksyjnym czy graficznym.

W języku słowackim obok form zaadaptowanych pod względem ortograficznym funkcjonują w słowniku zarówno te formy zapisywane w oryginalnej pisowni angielskiej, np. *tím/team*. Podobnie jest z innymi terminami, np. technicznymi. Zdarzało się, że chętniej stosowano nazwę obcą *displej* niż rodzimą *obrazovka* (nowa rzeczywistość, a treść taka sama). W języku polskim zamiast struktury *być twórczym* chętniej używano zwrotu: *być kreatywnym*, z kolei zamiast *wizerunku* mówiło się *o image* zachowując oryginalną pisownię w języku polskim, gdzie tymczasem w słowackim leksem *image*

¹³ Buzássyová, K.: Vzťah internacionálnych a domácich slov v premenách času. In: Ako sa rodia a žijú slová I. Výber z diela Kláry Buzássyovej. Bratislava: Veda, 2018, s. 376.

¹⁴ Por. Bugajski, M.: Przejawy snobizmu w komunikacji językowej. In: Poradnik językowy, 3/1995, s. 30-34.

został zaadaptowany ortograficznie do *imidž*. Moda na język angielski spopularyzowała również przedrostki w obu językach. Wśród najbardziej produktywnych należy wymienić, takie jak: *super-mega-*, *ekstra-*, *hiper-*, np. *mega tanie esemesy*, *superhviezda*, *superkredyt*, *ekstraduży*, *supervýsledok*, *megahviezda*, itp.

Fascynacja angielszczyzną ma jednak głębsze przyczyny, związana jest bowiem z globalizacją wzorców kulturowych, konsumpcyjnym trybem życia i globalną amerykańską kulturą. Przedmiotem konsumpcji na wzór amerykański jest dziś wszystko: od pożywienia przez wyroby przemysłowe do kultury. W języku słowackim w okresie przełomu obserwujemy wzmożony wzrost kompozycji i formacji hybrydalnych z członem *anti-*, np.: *antidepresívum*, *antihumánnosť*, *antiglobalista*, *antiinflačný*, *antieuropeizmus*, *antiamerický* (wśród nich występują formacje rzeczownikowe i przymiotnikowe), czy formacje z innym prefiksem, np: *post-*, np. *postromantizmus*, *postmoderna*, *postmodernistický*, *postpubertálny*, oraz okazjonalizmy przymiotnikowe: *postlepeľový*, *postsolidaritný*. Komponent prefiksoidalny jest dodawany do rzeczowników, czy też urobionych od niego formacji przymiotnikowych, oznaczających opcje i kierunki polityczne *'umelecké vedecké politické smery, hnutia'*; *postoje, správanie charakteristické pre istu dobu'*.

Dla najnowszej warstwy polszczyzny charakterystyczne są także długie serie wyrazów z prefiksami lub członami obcymi, np. *deideologizacja*, *dezaktywacyjny*, *relegalizacja*, *demonopolizować*, *rewymiana*, *mikroskala*, *euroinwestycja*, itp. W polszczyźnie obserwujemy eskalację w używaniu słów, których używać wypada, czy wręcz należy, np. *iść do Europy*, *doganiać Europę*, *europoizować się*.

W obu charakteryzowanych językach obserwujemy lawinowy przyrost konstrukcji/formacji z pierwszym członem: *euro-*, sł. *europoslanec*, *euroúčet*, *eurozóna*, *euro-afriický*, pol. *europoseł*, *eurodyplomata*, *eurofirany*. Można mówić o swoistej „euroagresji” takich formacji po wejściu naszych krajów do Unii Europejskiej. Oczywiście te przykłady złożeni dominują w nieco innych tekstach, niż te, o których była mowa wcześniej, głównie w tekstach naukowych, popularnonaukowych, ale i w mediach publicznych. Przykłady prezentowanych derywatów są przejawem obecnej w słownictwie tendencji do intelektualizacji języka, a tym samym do jego terminologizacji.

Obserwujemy także swoistą wędrówkę leksemów – terminów do języka ogólnego z jednej warstwy leksykalnej do drugiej, z centrum na peryferie, czyli mówimy wówczas o zjawisku determinologizacji. Po roku 1989 obserwujemy także rewitalizację nazw funkcjonujących dawniej, np. do takich nazw w języku słowackim należą *primátor*; czy *starosta*. W tym okresie powstało również wiele partii politycznych, jako reakcja na poprzedzający reżim komunistyczny. Wiele z tych nazw o konotacji wyraźnie nacechowanej ukierunkowanej w stronę pejoratywności funkcjonowało i funkcjonuje nadal. Są to nazwy utworzone od skrótów: KDĤ: *kádeháci* (*kresťanskodemokratické hnutie*), *SOP* *sopkári* (*Strana občianskeho porozumenia*). Wszystkie te nazwy były wynikiem funkcjonowania opozycji i koalicji w demokratycznym społeczeństwie i egzystowały jedynie wskutek zmian polityczno-społecznych, jakie się dokonały w listopadzie 1989 roku. Funkcjonowały także nazwy skondensowane, zuniwerbizowane o zabarwieniu ekspresywno-pejoratywnym, np. *opozíčníci*, *koaličníci*. Zgodnie z sugestiami autorów bardzo znaczącej monografii: *Dynamika slovnej zásoby súčasnej slovenčiny* za pomocą sufiksu *-nik/-ník* tworzone nazwy osób ze względu na typowe właściwości, czy cechy, np.: *korupčník*, *úskočník*.¹⁵ Pojawiają się neologizmy i okazjonalizmy o zabarwieniu negatywnym, np. nomenklaturnik člen *bývalej nomenklatúry*.

Należy wspomnieć też o obecności takich struktur, które w swojej podstawie zawierały imię, nazwisko lidera danej partii politycznej, wśród nich odnotowujemy takie przykłady, jak: *mečiarovci*, *dzurindovci*, *ficovci*, analogicznie do wcześniej funkcjonującego w latach 50-tych derywatu *benderovci*. Współczesne słowniki jednojęzyczne słowackie nie są w stanie odnotować wszystkich przykła-

¹⁵ Bosák, J. – Buzássyová, K. – Horecký, J.: *Dynamika slovnej zásoby súčasnej slovenčiny*, c. d.

dów wyrazów modnych lub wyrazów okazjonalnych. Tę lukę zresztą naturalnie wypełniają słowniki neologizmów, czy też inne, które rejestrują właśnie takie efemeryczne jednostki leksykalne, które nieustannie ewoluują lub szybko giną.

Ożywianie wyrazów obserwujemy także w polszczyźnie, bardzo często w mass mediach stosowane są takie leksemy, jak: *negocjować, negocjator, impas, konsolidacja, pluralizm*. Wyrazy te, podobnie jak i inne słowa (takie jak: *formulacja czy linearnie*) są używane w celu podniesienia rangi omawianych zagadnień lub lepszej prezentacji nadawcy.

Warto zaznaczyć, że w latach 90-tych, w kontekście zmian leksykalnych i funkcjonującej mody językowej przemiany społeczno-polityczne obok pozytywnych ujawniły także zagrożenia dla tradycji oraz wysokich wartości kulturowych, w tym dla języka. Dyskusja nad nowomową, nowymi mediami uświadomiły zagrożenie manipulacją języka, jego zubożeniem, obawą przed napływem wulgaryzmów, brutalizmów czy tzw. potocyzmów (w polszczyźnie: por. artykuły A. Grybosiowej oraz całą serię artykułów o wyrazach brzydkich w polszczyźnie).¹⁶

Obserwujemy dużą dynamikę w odmianach sytuacyjnych polszczyzny, zmiany lat 90-tych to zmiany zachowań językowych w wielu sytuacjach. (por. badania prowadzone przez J. Bralczyka).¹⁷ Moda na wulgarnie zachowania językowe ma inne skutki niż moda na słowa książkowe czy obce: nie tyle zmienia strukturę słownictwa, ile prowadzi do obniżenia jakości języka publicznego i do zachwiania hierarchii odmian języka. Język potoczny, emocjonalny, agresywny, nieestetyczny pojawia się w sytuacjach komunikacyjnych zarezerwowanych dotąd dla odmiany literackiej (kulturalnej). Usankcjonowana współcześnie tzw. norma użytkowa aprobuje użycie języka w funkcji instrumentalnej: liczy się nie tyle poprawność, estetyka i zgodność z tradycją, ile ekonomiczność, prostota oraz skuteczność. Modę na szokujące zachowania słowne popularyzują media, walczące o odbiorcę wszelkimi metodami i mające największy wpływ na upodobania językowe Polaków i Słowaków. W języku mass mediów usankcjonowane jest wszystko to co sprzyja usensacyjnieniu informacji, intensyfikacji treści, przewadze ekspresywności w opozycji do neutralności. W obawie przed tą tendencją w Polsce wyrazem zaniepokojenia o los języka stała się wzmożona działalność wychowawczo-poradnicza oraz podejmowanie szerszej zakrojonych działań polityczno-językowych, w postaci pojawiających się nowych słowników, np. *Nowy słownik poprawnej polszczyzny*.¹⁸

Na Słowacji obserwuje się podobne tendencje. Ján Bosák zauważa, że *wpływ polityczny na sytuację językową na Słowacji w XX w. oraz praktyczne potrzeby w dziedzinie kultury językowej i edukacji języka słowackiego (poradniki, słowniki, podręczniki) sprawiały, że w lingwistyce oficjalnej oraz w kodyfikacji często dawano pierwszeństwo ingerencjom w język, nie respektując dynamicznie rozwijających się potrzeb komunikacyjnych : mając na myśli: przecenianie normotwórczej funkcji kodyfikacji i podkreślanie jej aspektu regulacyjnego*.¹⁹

Moda językowa, choć efemeryczna, powoduje istotne przesunięcia i zmiany zarówno w strukturze słownej języka, jak i jego strukturze semantycznej: wyrazy nadużywane w obu językach neutralizują znaczenie wyspecjalizowane, dominują nad innymi w ciągach synonimicznych. Ponadto rozszerzają lub zmieniają znaczenia i z natręta słownego stają się elementem, który organizuje semantyczną przestrzeń języka.

Moda językowa jest zjawiskiem ulotnym, jednak pozostawia trwały ślad w zasobie leksykalnym i semantycznym języka, dlatego rejestrowanie tych zmian jest niezwykle potrzebne i pouczające. Wbrew oczekiwaniom jego użytkowników moda językowa nie wzbogaca środków wyrazu, lecz przeciwnie, je zubaża, tym samym, banalizując każdą wypowiedź. Warto przytoczyć tu słowa Jana

¹⁶ Grybosiowa, A.: Język wtopiony w rzeczywistość. Katowice: Prace Naukowe Uniwersytetu Śląskiego, 2003.

¹⁷ Bralczyk, J.: Język na sprzedaż. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, 2000.

¹⁸ Markowski, A.: Nowy słownik poprawnej polszczyzny. Warszawa: PWN, 2002.

¹⁹ Bosák, J. (ed.): Najnowsze dzieje języków słowiańskich. Slovenský jazyk. Opole, 1998, s. 152.

Miodka: *Miejmy modne krawaty, marynarki, spodnie, sukienki, żakiety, tylko wystrzegajmy się jak ognia modnych wyrazów*".²⁰

Z modą językową wiąże się pojęcie snobizmu językowego. Zjawisko snobizmu językowego manifestuje się współcześnie nadużywaniem niektórych elementów zwłaszcza obcych. Jest ono obecne na wszystkich poziomach języka, szczególnie w jego warstwie leksykalnej, najczęściej jako bezkrytyczne naśladownictwo zachodnich, amerykańskich wzorców we wszystkich dziedzinach kultury, jako swoista fascynacja obcością. Należy wyraźnie zaznaczyć, że u podstaw tych wszystkim zmian leksykalnych leżą procesy, które zdominowały oba porównywane języki po roku 1989, o których już wyraźnie powiedziano na wstępie podejmowanych badań.

Language fashion. Lexical changes after 1989 in Slovak and Polish. Comparative studies

Mariola Szymczak-Rozlach

My observations concern on linguistic fashion and the accompanying phenomenon, which is snobbery, in the context of changes within the lexical system of Slovak and Polish languages after 1989, when the socio-political breakthrough and the fall of the communist dictatorship in former Czechoslovakia took place. Linguistic fashion, although ephemeral, caused significant shifts and changes in both the verbal and semantic structure of the language. Similar processes and tendencies characterized the language situation in Poland and Slovakia: the tendency to intellectualization and terminologisation, democratization and de-terminologisation, and above all the internationalization of the Slovak and Polish lexical system. Certain clear tendencies towards the intellectualisation of the Slovak and Polish, as well as to its democratization, have caused that the demand for new nominations, to name new phenomena, professions or activities increased. The rapid increase of neologisms and neosemantisms was associated on the one hand with the nomination needs and on the other with the desire to articulate expression. The progress of information technologies has created new opportunities in research, and induced to the observation and analysis of language phenomena on a scale never seen before. All these processes contributed to the expansion of fashionable words, especially those borrowed.

²⁰ Miodek, J.: Unikajmy wyrazów modnych. <https://wmeritum.pl/miodek-unikajmy-wyrazow-modnych/280771> [16.09.2020]